

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI
UZOQ SHARQ VA JANUBIY OSIYO TILLARI FAKULTETI
BITIRUV MALAKAVIY ISHI**

Mavzu: Xitoy tilida bog‘lovchilar

5220100-Filologiya

Bajardi: Xitoy filologiyasi kafedrası IV kurs

talabasi Yunusov Ismoil

Ilmiy rahbar: Xitoy filologiyasi kafedrası

o‘qituvchisi Mavlyanova Umida

Ilmiy maslahatchi: Xitoy filologiyasi katta

o‘qituvchisi f.f.n. Nosirova Saodat

TOSHKENT 2014

MUNDARIJA :

KIRISH.....	3
I Bob. Bog‘lovchilar haqida umumiy ma’lumot va ularning guruhlariga bo‘linishi	9
1.1.Ma’nosi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar.....	9
1.2.Tuzilishi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar.....	18
1.3.Qo‘llanilishi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar.....	21
II bob. Xitoy tilida bog‘lovchilarning o‘ziga xos grammatik xususiyatlari ...	27
2.1. Yuklamali va ko‘makchili bog‘lovchilar.....	29
2.2.Xitoy tilida ko‘p uchraydigan bog‘lovchili konstruksiyalar.....	39
XULOSA.....	45
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	48
ILOVA.....	51

KIRISH

“Mamlakatimizda hayotning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning taqdirida, odamlar dunyoqarashining o‘zgarishida, buyuk davlat barpo etishdek oliyjanob orzuimizning ro‘yobga chiqishida zamon talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi”.¹

Karimov I.A.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin, yurtimizda demokratik jamiyatga asos solina boshlandi. Bu tuzum jarayonlari mazmun va mohiyatiga ko‘ra avvalgi jarayonlardan tubdan farq qilib, ijtimoiy hayotimizning har bir sohasida o‘z aksini topmoqda. Sodir bo‘layotgan ushbu jarayonlar ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlarga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazib, ularda ushbu jarayonlarni ifodalaydigan ma‘no va tushunchalarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Ushbu o‘zaro munosabat natijalari har qaysi fanda o‘ziga xos tarzda ifodalanib bormoqda. Chunonchi, jamiyat bilan tilshunoslik o‘rtasidagi munosabat bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Mustaqilligimiz tobora mustahkamlanib, o‘zining ijobiy samaralarini bera boshlagan bugungi kunda xalqimiz oldida hayotning moddiy va ma‘naviy asoslaridan kelib chiqadigan yangidan-yangi ulkan vazifalar turibdiki, ularni amalga oshirishda adabiyot va san‘at, umuman ma‘naviyatning ahamiyati, shubhasiz, benihoya kattadir.

Zero, davlatning kuch-quvvatini, istiqboli porloq bo‘lishini, jahon taraqqiyotida tutgan o‘rni va mavqeini odamlarning intellektual salohiyati, aqliy jihatdan yetuk va barkamolligi belgilaydi. Prezidentimiz Islom Abdug‘aniyevich

¹Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: Xavfsizlikka tahdid va barqarorlik shartlari.- T., Sharq, 1997. - 142b.

Karimov tomonidan ta'kidlanishicha, "Taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Texnikaviy bilim, murakkab texnologiyani egallash qobiliyati ma'naviy barkamollik bilan, mustaqil tafakkur bilan birga borishi kerak. Aqliy zakovat va ruhiy-ma'naviy salohiyat — ma'rifatli insonning ikki qanotidir".² Xalq va millatning ma'naviy, ruhiy va axloqiy qadriyatlarini shakllantiruvchi hamda ta'minlovchi asoslardan biri esa badiiy adabiyotdir. Millat ma'naviyatini bir-biri bilan uzviy aloqadorligi va aks ta'sir jarayonlari uzoq tarixiy an'anaga ega. Boshqa xalqlar bilan do'stona munosabat qilish va ilg'or tomonlarini o'rganish o'zbek xalqi ma'naviyatiga xos bo'lgan xususiyatdir.

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasining Birlashgan Millatlar Tashkilotiga va boshqa xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lib kirishi O'zbekistonga o'zining tashqi siyosatini mustaqil ravishda yuritish, jahon hamjamiyatiga a'zo bo'lishining o'z strategiyasini ishlab chiqish, davlatlararo munosabatlarning yo'nalishlari va ustuvorligini belgilash imkonini berdi. Mamlakatimizning Xitoy Xalq Respublikasi bilan 1992-yilning 2-yanvaridan bugungi kungacha hamkorlik munosabatlari samarali rivojlanib kelmoqda. Ushbu do'stona munosabatlar tufayli savdo va iqtisodiy sohalarda bitimlar imzolandi. Zarur resurslarni, xalq iste'moli mollarini yetkazib berishdan tortib, mehmonxonalar qurish, sog'liqni saqlash, dori-darmonlar ishlab chiqarish, noan'anaviy energiya manbalaridan foydalanish sohasida ilmiy-texnikaviy hamkorlik qilishgacha keng ko'lamdagi siyosiy, diplomatik va madaniyat sohalarida ham jiddiy o'zaro manfaatlarning mavjudligi, shu munosabatlarni chuqurlashtirishga ko'maklashmoqda. Hozirgi kunda ana shu omillar xitoy tilini O'zbekiston hududida keng ko'lamda o'rganilishni taqozo qilmoqda.

Boshqa chet tillari kabi xitoy tilini yanada chuqur o'rganishda leksikoloya sohasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'rganilayotgan tilning leksikasidagi

²Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. 3-jild. — T., O'zbekiston, 1996. - 34 b.

o'zgarishlar va yangiliklarni tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil etish o'quvchining bilim saviyasini yanada oshiradi. Shu sababli bizning bitiruv malakaviy ishimiz aynan xitoy tiling morfologiya bo'limiga asoslangan. Bunda biz xitoy tilida tahliliga bag'ishlangan.

Bitiruv malakaviy ishning ob'ekti. Xitoy tilida bog'lovchilarning grammatik xususiyatlarini tahlil qilish.

Bitiruv malakaviy ishning predmeti. Bog'lovchilarning guruhlarga bo'linishi va boshqa so'z turkumlarining bog'lovchilar vazifasida qo'llanilishi.

Bitiruv malakaviy ishning asosiy maqsadi:

Xitoy tilida bog'lovchilarning umumiy xarakteristikasi va ularning o'ziga xos grammatik xususiyatlarini aniqlash.

Xitoy tilida bog'lovchilarning tuzilish va ishlatilish qoidalarini, ular o'rtasidagi mavjud o'xshashliklar va farqlarni, ularning alohida va birgalikda qo'llanilishini ko'rsatish.

Xitoy tilidagi bog'lovchilarning qo'shma gaplar tarkibida ishlatilishida umumiy va ayrim o'ziga xos xususiyatlarning ifodalanishini, shu bilan birgalikda bog'lovchilarga xos alomatlar va qo'shimcha ma'nolarni aniqlash.

Bitiruv malakaviy ish oldiga qo'yilgan maqsaddan kelib chiqqan holda, quyidagi **vazifalarni** amalga oshirish ko'zda tutilgan:

Xitoy tilidagi bog'lovchilar haqida umumiy ma'lumot berish.

Xitoy tilida bog'lovchilarni guruxlarga bo'linishini aniqlash va ushbu guruhlarni tashkil qiluvchi bog'lovchilarni ko'rsatib berish.

Xitoy tilida bog'lovchilarning o'ziga xos grammatik xususiyatlarini yoritib berish.

Xitoy tilida yuklamali bog'lovchilar o'rganib tahlil qilish.

Xitoy tilida predlog va ko'makchilarning bog'lovchi sifatida qo'llanilishini yoritib berish.

Xitoy tilida ko'p uchraydigan bog'lovchili konstruksiyalarni aniqlash.

Bitiruv malakaviy ishining o'rganilganlik darajasi: Xitoy tilida bog'lovchilarning grammatik xususiyatlarini o'rganish jarayonida bir qancha tillarda yozilgan kitoblarga murojat qilindi. Masalan: o'zbek xitoyshunoslaridan filologiya fanlar nomzodi, dotsent Karimov A. ning maqolalari va folologiya fanlari nomzodi Nosirova S.hamda filologiya fanlar nomzodi, dotsent XoshimovaS. larning "Xitoy tili grammatikasi", xitoy tilidagi "何世达现代汉语 , 语法点速记速练", Горелов В.И. "Теоретическая грамматика китайского языка", Горелов В.И. "Союзы в сложном предложении современного китайского литературного языка" kabi bir qancha kitoblardan kerakli ma'lumotlarni olib, ularni kengroq yoritib berishga harakat qilindi.

Bitiruv malakaviy ishning amaliy ahamiyati: maktablarda, kollej-litseylarda va oliy o'quv yurtlarida, nazariy grammatika kurslari bo'yicha ma'ruzalar o'qishda, shuningdek amaliy mashg'ulotlar olib borishda foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishning nazariy ahamiyati shundan iboratki, xitoy tilida bog'lovchilarning o'ziga xos xususiyatlarini ya'ni ularni guruhlariga bo'lib o'rganilishi, boshqa so'z turkumlari ham bog'lovchilar vazifasida qo'llanilishi va ularning natija va xulosalari nazariy grammatika fanlarining nazariyasini boyitadi.

Bitiruv malakaviy ishining tadqiqot metodlari. Oldinga qo'yilgan vazifalarni hal etish uchun to'plangan ma'lumotlar hozirgi zamon tilshunoslik fanida keng qo'llanilayotgan struktural, tavsifiy, tahliliy, miqdoriy, chog'ishtirish metodlari yordamida tahlil etildi.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi: ushbu mavzu bilan bog'liq rus va xitoy tilidagi manbalar o'zbek tilida ilmiy muomalaga kiritildi. Xitoy tilida bog'lovchilarning grammatik xususiyatlari o'zbek tiliga tarjima qilindi va ularni guruhlariga bo'lib o'rganildi.

Gap tuzilishida bog‘lovchilarning ahamiyati katta, ayniqsa murakkab gaplarni tuzilishini bog‘lovchilarsiz tasavvur qilish qiyin. Gaplarni bir-biriga bog‘lashda, ularni mazmunli, ma’noli tuzilishga ega bo‘lishida ham bog‘lovchilarning o‘rni beqiyos.

Bog‘lovchilar ko‘makchi so‘zlar bo‘lib, biriktiruvchi, zidlovchi, bo‘linuvchi, tenglashtiruvchi, biror maqsadli, sabab, to‘siq, munosabatda bo‘luvchi(aloqa), shuningdek o‘xshashlik va bir xillik munosabatlarini bog‘lashda qo‘llaniladigan bog‘lovchilarga bo‘linadi.

Ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi va xol gapda uyushiq bo‘laklar bo‘lib kelganda bog‘lovchilar qo‘llaniladi. Bog‘lovchilar bog‘langan qo‘shma gap va ergashgan qo‘shma gaplarni bog‘lashda, shuningdek gapning ergashgan qismida ishlatiladi.

Xitoy tilida bog‘lovchilarning kelib chiqishi jixatidan xuddi predloglar (old qo‘shimchalar)dek etarlicha muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘pgina tadqiqotlar isbotlab bergan. Shu bilan birga “Xitoy tili grammatikasi”³ kitobida Bichurin N.Ya. “ko‘pgina bog‘lovchilar fe’llardan tashkil topgan bo‘lib, gaplarda joylashishiga qarab o‘z ma’nosini o‘zgartiradi” deb ta’kidlab o‘tgan.

Fe’llik funksiyasini o‘zida saqlab qolgan bog‘lovchilar zamonaviy xitoy tilida kam uchraydi. Masalan: 象 xiàng (fe’l→ predlog→ bog‘lovchi) shunga o‘xshash→ o‘xshab...,xuddi va...→ o‘shanga o‘xshab, xuddi...; 使 shǐ (to‘la ma’noli fe’l→ undovchi fe’l→ bog‘lovchi) SHunga olib kelmoq, nima...; 要 yào (to‘la ma’noli fe’l→ modal fe’l→ undovchi fe’l→ bog‘lovchi) hoxlamoq, hoxlamoq, uchun...→ agar va boshqalar.

Ayrim bog‘lovchilarning etimologiyasini ko‘rib fe’llardan kelib chiqqanligini bilish mumkin. Masalan zamonaviy 但 dàn bog‘lovchisini kelib chiqishini Van Li

³ Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка.- М: Просвещение 1989.

独 dú, 特 tè, 徒 tú “chegaralab qo‘ymoq” fe‘llariga borib taqaladi, 如 rú bog‘lovchisini mos kelmoq, muvofiq bo‘lmoq fe‘llaridan, 并 bìng bog‘lovchisini esa, yonida turmoq, birga yashamoq, degan fe‘llardan kelib chiqqan deb ta’kidlab o‘tgan.

Murakkab sintaktik birliklarda, gap birliklarida xar hil vositalarning xar tomonlama ifodalanishida; ularning morfologik xarakteristikasi, ishlatilish xususiyatlari, ular o‘rtasidagi mavjud o‘xshashliklar va farqlar, ularning alohida va birgalikda qo‘llanilishi, nihoyat, grammatik til vositalarining hamma tizimlarining asta sekin rivojlanishida xar hil darajadagi muxokamaliklar - bularning hammasi uchun berilgan savollar, ular ustida ishlash uchun muhim qiziqish uyg‘otadi⁴.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi va hajmi. Malakaviy ishimiz ikki bob va boblar asosida kichik bo‘limlardan hamda xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati, ilovalardan iborat.

Kirishda malakaviy ish mavzusining dolzarbligi asoslab berilgan, ishning yangiligi, ilmiy va amaliy ahamiyati, tadqiq etish usullari, maqsad va vazifalari ochib berilgan.

Birinchi bob “Bog‘lovchilar haqida umimiy ma’lumot va ularning guruhlariga bo‘linishi” deb nomlanadi. Ushbu bob uch bo‘limdan iborat bo‘lib, ularda bog‘lovchilarning ma’no, tuzulishi va qo‘llanilishi bo‘yicha turlari haqida so‘z yuritiladi.

Ikkinchi bob “Xitoy tilida bog‘lovchilarning o‘ziga xos grammatik xususiyatlari” deb nomlanadi. Ushbu bob ikki bo‘limdan iborat bo‘lib, ularda bog‘lovchilarning grammatik xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Xulosada tadqiq etilgan materillar tahlilidan kelib chiqib asosiy natijalar , nazariy va amaliy umumlashmalar bayon etilgan.

⁴Горелов В.И. Союзы в сложном предложении современного китайского литературного языка.- М: 1958.

I. BOB. BOG‘LOVCHILAR HAQIDA UMUMIY MA‘LUMOT VA ULARNING GURUHLARGA BO‘LINISHI

Bog‘lovchilarning guruhlarga bo‘linishi

Bog‘lovchilarning guruhlari: Xitoy tilida bog‘lovchilar asosan 3ta guruhga bo‘linadi ya’ni:

1. Ma’nosi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar
2. Tuzilishi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar
3. Qo‘llanilishi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar

1.1. Ma’nosi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar

Ma’nosi bo‘yicha hosil qilinuvchi boglovchilar 9ta turga bo‘linadi. Har bir tur o‘zining sintaksis xususiyatiga ega.

Biriktiruvchi bog‘lovchilar:

✓ 和 hé, 并 bìng -va, ham; 而且 érqiě va, va shunga ko‘ra;

✓ 不但。。。并且 bùdàn。。。bìngqiě, 不仅。。。而且 bùjǐn。。。。

érqiě - nafaqat..... balki, nafaqat.....biroq va shunga ko‘ra va boshqalar.⁵

Bu bog‘lovchilar gapning uyshuq bo‘laklarida va bog‘langan qo‘shma gaplarda ishlatiladi.

1. 我去阅览室看书和画报。

Wǒ qù yuèlǎnshì kàn shū hé huàbào

Men o‘quv xonasiga kitob va rasmlı jurnal o‘qishga boraman.

2. 儿子已经十五岁了,并且女儿已经十岁了。

Ér zı yǐjīng shíwǔ suile, bìngqiě nǚér yǐ jīng shísuile.

⁵Горелов В.И. Союзы в сложном предложении современного китайского литературного языка.- М: 1958. с21..

O'g'lim allaqachon 15 yoshga to'lgan, shu bilan birga qizim ham allaqachon 10 yoshga to'lgan.

3. 我想并能继续学习汉语！

Wǒ xiǎng bìng néng jìxù xuéxí hànyǔ.

Men xitoy tilini o'qishni davom ettira olaman.

Zidlovchi bog'lovchilar:

✓ 但 dàn, 但是 dànshì, 可是 kě shì, 然而 ránér-ammo, lekin, biroq;

✓ 不是。。。而是 bùshì。。。érshì – yo'q.....biroq va boshqalar.

Bu bog'lovchilar gapning uyushiq bo'laklarida shuningdek bog'langan qo'shma gaplarda ishlatiladi.

1. 我听说过这个名字,可是不知道是谁。

Wǒ tīngshuō guò zhège míngzì kěshì bù zhīdào shì shuí.

Men bu ismni eshitganman, lekin kimligini bilmayapman.

2. 试验失败了很多次,然而他们并没有失去信心。

Shìyàn shī bài le hěnduō cì, ránér tāmen bìng méi yǒu shīqù xìnxīn.

Sinovdan ko'p marotaba yiqilishdi, biroq o'zlariga bo'lgan ishonchni yo'qotishmadi.

3. 我会帮助你,但是我不知道我该做什么。

Wǒ huì bāngzhù nǐ, dànshì wǒ bù zhīdào wǒ gāi zuò shénme.

Men senga yordam bera olaman, lekin nima qilishim kerakligini bilmayapman.

Bo'linuvchi bog'lovchilar:

➤ 或 huò, 或者 huòzhě, 还是 háishì-yoki, balki;

➤ 或者。。。或者 huòzhě。。。huòzhě, 还是。。。还是 háishì。。。.

háishì -yoki.....yoki, balki.....balki va boshqalar.

Bu bog‘lovchilar gapning uyushiq bo‘laklarida shuningdek bog‘langan qo‘shma gaplarda ishlatiladi.

1. 我晚上看画报或者复习课文。

Wǒ wǎnshang kàn huàbào huòzhě fùxí kèwén

Men kechqurun rasmlı gazeta o‘qıman yoki tekstni qaytaraman.

2. 你晚上看电视还是复习课文？

Nǐ wǎnshang kàn diànshì háishì fùxí?

Sen kechqurun telvızor ko‘rasanmi yoki tekstni qaytarasanmi?

3. 我不知道,他去商店还是邮局。

4. Wǒ bù zhidào, tā qù shāngdiàn hái shì yóujú.

Men bilmayman, u magazinga boradimi yoki pochtagami.

Tenglashtiruvchi bog‘lovchilar:

❖ 如果。。。则 rúguǒ。。。zé, 如果。。。那么 rúguǒ。。。nàme -
agar.....o‘sha;

❖ 不是。。。就是 bùshì。。。jiùshì, 不是。。。便是 bùshì。。。biànshì
- agar yo.....o‘sha va boshqalar.⁶

Bu bog‘lovchilar gapning uyshuq bo‘laklarida va bog‘langan qo‘shma gaplarda qo‘llaniladi.

1. 如果觉得这本书难,那么就换一本。

Rúguǒ juéde zhè běn shū nán, name jiù huàn yì běn.

Agar bu kitobni murakkab deb bilsang, u holda boshqasiga almashtir.

2. 如果你在书中仔细寻找,那么你一定找到对你有用的东西

Rúguǒ nǐ zài shū zhōngzǐ xìxún zhǎo nàme nǐ yíding néng zhǎodào duì nǐ yǒu

⁶Горелов В.И. Союзы в сложном предложении современного китайского литературного языка.- М: 1958.c22

yòng de dōngxī.

Agar sen kitobdan diqqat bilan qidirsang u holda sen albatta foydali narsalarni topasan.

3. 如果你不能改正错误,那你怎么进步呢?

Rúguǒ nǐbù néng gǎizhèng cuòwù , nà nǐ zěnmē jìnbù ne?

Agar sen xatoyingni to'g'irlamasang, u holda qanday qilib yuksalasan?

Maqsad bog'lovchilari:

- 为 wèi, 为了 wèile, 为的是 wèideshì, 以 yǐ, 以便 yǐbiàn - uchun, nimadir uchun va boshqalar.

Bu bog'lovchilar ergashgan qo'shma gaplarda va gaplarning ergashgan qismi bilan qo'llaniladi.⁷

1. 大家现在努力工作,为的是以后生活得更好。

Dàjiā xiànzài nǔlì gōngzuò, wèide shì yǐhòu shēnghuó dé gèng hǎo.

Keyinchalik hayotligi yana ham yaxshi bo'lishi uchun, hamma hozir tirishqoqlik bilan ishlayapti.

2. 我这次来北京,为的是学好汉语。

Wǒ zhè cì lái Běijīng, wèide shì xué hǎo hànyǔ.

Meni bu safar Pekinga kelishimdan maqsad - xitoy tilini o'rganish.

3. 麦克努力工作,为的是挣更多的钱买房,买车。

Màikè nǔlì gōngzuò, wèide shì zhèng gèng duō de qián mǎi fáng, mǎi chē.

Ko'proq pul ishlab topib, uy, mashina sotib olishi uchun Mayk tirishqoqlik bilan ishlayapti.

Sabab bog'lovchilari:

- 因 yīn, 因为 yīnwei, 由于 yóuyú, 为了 wèile-chunki, sababli, tufayli, uchun;

⁷外国人实用汉语语法.-北京. 2009 年-114.页.

- 因为。。。所以 yīnwēi。。。suǒyǐ, 由于。。。因而 yóuyú。。。yīnér
- chunki.....u holda, sababli va boshqalar.⁸

Bu bog‘lovchilar ergashgan qo‘shma gaplarda shuningdek gaplarning ergashgan qismii bilan ishlatiladi.

1. 因为好久没有雨,所以蔬菜都黄了。

Yīnwéi hǎo jiǔ méi yǒu yǔ, suǒyǐ shūcài dōu huáng le.

Anchadan beri yomg‘ir yo‘qligi sababli sabzavotlarning hammasi sarg‘ayib ketdi.

2. 他因为要在中国工作,所以学习汉语。

Tā yīnwéi yào zài Zhōngguó gōngzuò, suǒyǐ xuéxí hànyǔ.

U Xitoyda ishlashi kerakligi sababli, xitoy tilini o‘qiyapti.

3. 最近天气很冷,所以很多人感冒了。

Zuìjìn tiānqì hěn lěng, suǒyǐ hěn duōrén gǎnmào le.

Oxirgi kunlarda ob-havo judayam sovub ketganligi sababli ko‘p odam shamollab qoldi.

4. 在这儿一个人都不认识,所以我很想家。

Zài zhè er yí gè rén dōu bú rènshí, suǒyǐ wǒ hěn xiǎng jiā.

Bu erda hech kimni tanimaganim sababli, uyimni sog‘indim.

5. 因为昨天晚上睡得很晚,所以他今天 8 : 30 才起床。

Yīnwéi zuótīān wǎnshang shuì dé hěn wǎn, suǒyǐ tā jīntiān ba diǎn ban cái qǐchuáng.

Kecha kechqurun kech uxlaganligi sababli, u bugun sakkiz yarim bo‘lgandagina o‘rnidan turdi.

6. 因为教室里的空调坏了,所以同学们把窗户打开了。

⁸外国人实用汉语语法.-北京. 2009 年.-115.页.

Yīnwéi jiàoshì lǐde kōngtiáo huài le, suǒyǐ tóngxué men bǎ chuānghu dǎ kāi le.
O‘quv xonasida konditsioner buzilib qolganligi sababli, kursdoshlarim derazalarni
ochib qo‘ydilar.

7. 由于工作关系,老王要去一趟云南。

Yóuyú gōngzuò guānxì, lǎowáng yào qù yítàng Yúnnán.

Ishi munosabati bilan, qariya Van YUn Nanga bir marotaba borishi kerak.

8. 由于得到了专家的帮助,所以我们的研究工作进行得很顺利。

Yóuyú dé dào le zhuānjiā de bāngzhù, suǒyǐ wǒmen de yánjiū gōngzuò jinxing dé
hěn shùnlǐ.

Mutaxassis yordami tufayli, bizlarni tadqiqot ishimiz judayam muvofaqqiyatli
bo‘ldi.

9. 他今天没上课是由于他生病了。

Tā jīntiān méi shàng kè shì yóu yú tā shēngbìng le.

Uning bugun darsda bo‘lmaganligini sababi, u kasal bo‘lib qolgan edi.

10. 汉语越来越热是由于中国在世界上的地位越来越重要。

Hànyǔ yuèlái yuè rè shì yóuyú Zhōngguó zài shìjiè shang de dìwèi yuèlái yuè
zhòng yào.

Xitoy tilini borgan sari tanilib borayotganini sababi Xitoy dunyoning barcha
erlarida borgan sari muhim bo‘lib bormoqda.

Shart bog‘lovchilari:

- 要 yào, 若 ruò, 倘 tǎng, 要是 yàoshì, 若要 ruòyào, 倘然 tǎngrán-agar, agar
bo‘lganda;
- 如果 rúguǒ agar haqiqatda;
- 倘使 tǎngshǐ, 假如 jiǎrú-agar, taxmin qilinsa;
- 既然 jìrán agar, agar yaqinda;

- 就是 jiùshì agar xatto;
- 即使 jíshǐ xatto agar yo‘l qo‘yilsa;
- 只要 zhǐyào agar faqat; 如。 。 。 则 rú。 。 。 zé, 要是。 。 。 那 yàoshi。 。 。 nà, 如果。 。 。 那么 rúguǒ。 。 。 nàme - agarda.....o‘sha;
- 既然。 。 。 于是 jìrán。 。 。 yúshì agar.....o‘sha va boshqalar.

Bu bog‘lovchilar ergashgan qo‘shma gaplarda va gaplarning ergashgan qismi bilan qo‘llaniladi.⁹

1. 要是不想今天去,那(么)就明天去吧。

Yàoshi bù xiǎng jīntiān qù, nà (me) jiù míngtiān qù ba.

Agar bugun borishni hoxlamasang unda ertaga bor.

2. 既然你一定要去,我也不说什么了,不过你千万要小心。

Jìrán nǐ yídìng yào qù wǒ yě bù shuō shénme le, bú guò nǐ qiān wànyào xiǎoxīn. Modomiki sen albatta borishing kerak ekan, men nima deyishni ham bilmayapman, biroq sen ehtiyot bo‘lishing shart.

3. 事情既然已经发生了,后悔有什么用呢?

Shìqíng jìrán yǐjīng fāshēng le, hòuhuǐ yǒu shénme yòng ne?

Ish modomiki allaqachon sodir bo‘lgan ekan, afsus qilishning nima keragi bor?

4. 如果你们的产品出了问题,只要您打个电话,我们就会上门修理。

Rúguǒ nǐmen de chǎnpǐn chū le wèntí, zhǐyào nín dǎ gè diànhuà wǒmen jiù huì shàngmén xiūlǐ.

Agar sizlar mahsulotingizni chiqarayotganingizda muammo bo‘lsa, faqat siz telefon qiling, biz darhol ta‘mirlab beramiz.

⁹外国人实用汉语语法.-北京 2009 年.117.页.

5. 只要你是这个学校的学生, 就应该遵守这儿的纪律。

Zhǐyào nǐ shì zhè ge xuéxiào de xuésheng, jiù yīnggāi zūnshǒu zhè er de jìlǜ.

Agar sen shu maktabning o‘quvchisi bo‘lsang, bu erning intizomiga rioya qilishing kerak.

6. 要指导下雨, 我就带雨伞来了。

Yào zhǐdǎo xià yǔ wǒ jiù dài yǔ sǎn lái le.

Yomg‘ir yog‘ishi kerakligini bilib, men soyabonimni olib keldim.

7. 要不是走错了路, 我们早到了。

Yào bú shì zǒu cuò le lù, wǒmen zǎo dào le.

Agar ko‘chada borayotganimizda muammo bo‘lmasa, bizlar erta etib boramiz.

8. 就是/即使老师不一定认识这个汉子。

Jiù shì /jí shǐlǎoshī bù yīdìng rènshi zhè ge hànzi.

Hatto o‘qituvchi bu iyeroglifni aniq tanimasligi mumkin.

9. (就是) 冬天他也敢在河里游泳。

Dōngtiān tā yě gǎn zài hé lǐ yóuyǒng.

(Hatto) qishda ham u daryoda cho‘milishga jur’ati etadi.

To‘siq bog‘lovchilari:

✓ 虽 suī, 虽然 suīrán, 尽管 jǐnguǎn-bo‘lsa ham, garchi;

✓ 纵 zòng, 纵然 zòngrán, 哪怕 nǎpà-mayli, bo‘lsa ham;

✓ 虽。。。然 suī。。。rán, 虽然。。。但 suīrán。。。dàn, 虽然。。。可是 suīrán。。。kě shì, 尽管。。。但是 jǐnguǎn。。。dànshì-bo‘lsa ham.....lekin, garchi.....biroq va boshqalar.

Bu bog‘lovchilar ergashgan qo‘shma gaplarda shuningdek gaplarning ergashgan qismi bilan qo‘llaniladi.¹⁰

1. 虽说我现在住的地方离学校比较远,可是房租便宜,环境也不错。

Suī shuō wǒ xiànzài zhù de dìfāng xuéxiào bǐjiào yuǎn, kěshì fángzū piányi huánjìng yě búcuò.

Hozir yashayotgan joyim maktabdan uzoq bo‘lsa ham, lekin ijara haqqi arzon, atrof-muhiti ham yomon emas.

2. 在大商场买东西虽说比较贵,但是质量一般不会有问题。

Zài dà shāng chǎng mǎi dōngxī suīshuō bǐjiào guì, dànshì zhìliàng yìbān bú huì yǒu wèntí.

Katta bozorlarda narsa sotib olish nisbatan qimmat bo‘lsa ham, sifatiga gap bo‘lishi mumkin emas.

3. 哪怕不睡觉,我也要把这本书看完。

Nǎpà bù shuìjiào, wǒ yě yào bǎ zhè běnshū kàn wán

Garchi uxlamasam ham, men bu kitobni o‘qib tugatishim kerak.

4. 哪怕卖掉所有的东西,父母也要给孩子治病。

Nǎpà mài diào suǒyǒu de dōngxī, fùmǔ yě yào gěi háizi zhìbìng.

Garchi hamma narsalarini sotsa ham, ota-ona farzandining kasalini tuzatishi kerak.

5. 每天人都应该遵纪守法,哪怕他是总统。

Měitiān rén dōu yīnggāi zūnníng fǎlǜ, nǎpà tā shì zǒngtǒng.

Har kuni odamlarning hammasi qonunga rioya qilishlari kerak, garchi u prezident bo‘lsa ham.

Solishtiruvchi bog‘lovchilar:

✓ 像 xiàng, 好像 hǎoxiàng, 仿佛 fǎngfú-xuddi;

¹⁰外国人实用汉语语法.-北京. 2009 年.116.页.

- ✓ 如同 rú tóng xuddi, go'yoki; 与其 yǔ qí kō'ra;
- ✓ 像。 。 。 似的 xiàng。 。 。 shì de, 仿佛。 。 。 似的 fǎng fú。 。 。 shì de-xuddi, go'yo;
- ✓ 好像。 。 。 一样 hǎo xiàng。 。 。 yī yàng - xuddi, aniq va boshqalar.

Bu bog'lovchilar ergashgan qo'shma gaplarda va gaplarning ergashgan qismi bilan qo'llaniladi.

1. 与其说他们是竞争对手,不如说他们是朋友。

Yǔ qí shuō tāmen shì jìng zhēng duì shǒu ,bùrú shuō tāmen shì péngyou.

Ularni raqobatlashayotgan raqiblar degandan ko'ra, yaqin do'stlar deganlari yaxshiroq.

2. 天这么热,与其跑那么远去食堂,还不如在宿舍吃方便面。

Tiān zhème rè yǔ qí pǎo nàme yuǎn qù shítáng, hái bùrú zài sùshè chī fāng biàn miàn.

Uzoqdagi oshxonaga yugirib borgandan ko'ra, o'zimizning yotoqxonada tez tayyorlanadigan lag'mon egan yaxshiroq.

1.2. Tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar

Tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar 3ta turga bo'linadi.

Sodda bog'lovchilar:

- ✓ 并 bìng, 并且 bìngqǐ - va, ham, va shunga ko'ra;
- ✓ 但 dàn, 但是 dànshì - ammo, biroq, lekin;
- ✓ 或 huò , 或者 huòzh - yoki, yoxud;
- ✓ 为 wèi, 为了 wèile - uchun, o'sha uchun;
- ✓ 因 yīn, 因为 yīnwei - chunki, o'sha sababli;
- ✓ 要 yào , 要是 yàoshì - agar agarda;
- ✓ 虽 suī, 虽然 suīrán – bo'lsa ham, garchi;
- ✓ 像 xiàng, 好像 hǎoxiàng - xuddi, singari va boshqalar. ¹¹

Oddiy bog'lovchilar odatda bir bo'g'inli yoki ikki bo'g'inli so'zlardan iborat bo'ladi.

1. 为了让女儿专心工作,老人每天女儿家里帮助作家务。

Wèile ràng nǚ ér zhuān xīn gōngzuò ,lǎorén měitiān nǚ ér jiā lǐ bāngzhù zuò jiāwù.

Qizi e'tiborini ishga qaratishi uchun, qariya qizini uyiga borib uy ishlariga yordam berardi.

2. 为了学汉语,很多外国人来到中国。

Wèilexuéhànyǔ, hěnduōwàiguórénláidàoZhōngguó.

Xitoy tilini o'rganish uchun, judayam ko'p xorijliklar xitoyga keldi.

¹¹外国人实用汉语语法.,北京 2009 年.118

3. 她不吃肉是为了减肥。

Tābùchīròushìwèilejiǎnfēi.

U dieta saqlash uchun go'sht yemaydi.

Murakkab (qo'shma) bo'lovchilar:

✓ 像。。。似的 xiàng。。。shìde, 仿佛。。。似的 fǎngfú。。。shìde-xuddi;

✓ 像。。。一样 xiàng。。。yīyàng, 如同。。。一样 rútóng。。。yīyàng-xuddi.....dek, bir hil va boshqalar.

Qo'shma bog'lovchilar o'zida ikkita ko'makchi so'zlarni qo'shib ko'rsatadi.

1. 在这儿像在自己家里一样。

Zàizhèerxiàngzàizìjǐjiālǐyíyàng.

Bu yer xuddio'zimning uyimdagidek.

2. 他不像你这样聪明,但像你一样勤奋。

Tābùxiàngnǐzhèyàngcōngmíng, dànxiàngnǐyíyàngqínfèn.

U xuddi sendek aqlli emas, biroq xuddi sendek harakatchang.

3. 我不想像他那样做。

Wǒbùxiǎngxiàngtānànyàngzuò.

Men xuddi undek ishlashni xohlamayman.

4. 天上的云白得像一样。

Tiān shàng de yún bái dé xiàng yíyàng.

Osmondagi bulutlar xuddi oppoqdek.

Bog'lovchili birliklar:

➤ 要是。。。话 yàoshì。。。huà, 如果。。。话 rúguǒ。。。huà -o'sha shartga ko'ra, agar;

- 假如。。。时 jiǎrú。。。shí - agar shunday bo‘lsa, agar;
- 因为。。。原故 yīnwei。。。yuángù, 由于。。。缘故 yóuyú。。。yuángù - shu sababga ko‘ra, -ki va boshqalar¹².

Bog‘lovchili birliklar ko‘makchi va muhim so‘zlarni qo‘shib o‘zida ko‘rsatadi.

1. 要是明天天气好的话,我们就去公园。

Yàoshi míngtiān tiānqì hǎo de huà, wǒmen jiù qù gōngyuán.

Agar ertaga ob-havo yaxshi bo‘lsa , biz bog‘ga boramiz.

2.要是努力学习的话,你就一定会考上大学。

Yàoshinǚlìxuéxídehuà, nǐjiùyídìnghuìkǎoshàngàixué.

Agar tirishqoqlik bilan o‘qisang, sen albatta universitetga kirasan.

¹²外国人实用汉语语法.-北京. 2009 年.

1.3. Qo‘llanilishi bo‘yicha hosil bo‘luvchi bog‘lovchilar

Xitoy tilida bog‘lovchilar qo‘llanilishi bo‘yicha 3ta turga bo‘linadi.

Yakka bog‘lovchilar:

- 和 hé, 与 yǔ-va ham;
- 以便 yǐbiàn, 要 hǎo - uchun;
- 即使 jíshǐ - xatto, agar;
- 纵然 zòngrán-maylin, garchi;
- 好像。。。似的 hǎoxiàng。。。shìde-xuddi;
- 如同。。。一样 rútóng。。。yīyàng - xuddi, go‘yo va boshqalar.

Bu bog‘lovchilar mustaqil ishlatiladi. Ular boshqa bog‘lovchilar bilan qo‘shib hosil qilinmaydi.

1. 教学与研究

Jiàoxuéyǎnjiū.

O‘qitish va tadqiq qilish.

2. 成与不成,在此一举。

Chéngyǔbùchéng ,zàicǐyǐjǔ.

Omad va odamsizlik shu qadamga bog‘liq.

3. 要买就买最好的。

Yàomǎijiù mǎizuihǎode.

Agar sotib olmoqchi bo‘lsang eng yaxshisini sotib ol.

4. 要去咱们就早点儿去。

Yàoqù zánmenjiù zǎodiǎnerqù.

Agar boradigan bo‘lsak bizlar ertaroq boramiz.

5. 你要看明胜古迹,北京就有很多。

Nǐ yào kàn míng shènggǔjì, Běijīngjiù yǒu hěnduō.

Sen agar diqqatga sazovor joylarni ko‘rmoqchi bo‘lsang, Pekinda juda ham ko‘p.

Takrorlanuvchi bog‘lovchilar:

➤ 或。。。或 huò。。。huò, 或者。。。或者 huòzhě。。。huòzhě, 还是。。。还是 hái shì。。。hái shì-yoki.....yoki, balki.....balki va boshqalar.

Takrorlanuvchi bog‘lovchilar bir xil bog‘lovchilarni qo‘shib xosil qilinadi.

1. 你或者今天下午来,或者明天上午来,都行。

Nǐ huòzhě jīntiān xiàwǔ lái, huòzhě míngtiān shàngwǔ lái dōu xíng.

Sen yoki bugun tushlikdan keyin kelsang ham bo‘ladi, yoki ertaga tushlikdan keyin kelsang ham bo‘ladi., farqi yo‘q.

2. 今天晚上去看电影,咱们或者坐公共汽车,或者打车,随便。

Jīntiān wǎnshàng qù kàn diànyǐng zánmen huòzhě zuò gōnggòngqìchē, huòzhě dǎchē ,suíbiàn.

Bugun kechqurun kinoga boramiz, bizlar yoki avtobusga o'tiramiz yoki mashinaga, qulay bo'lsa bo'ldi.

Juft bog'lovchilar:

- 因。。。故 yīn。。。gù -chunki.....u holda;
- 要。。。那 yào。。。nà-agar.....u holda;
- 虽。。。但 suī。。。dàn-bo'lsa ham.....biroq;
- 不但。。。而且 bùdàn。。。érqi ,不仅。。。并且 bùjǐn。。。bìngqi -nafaqat.....balki, nafaqat.....va shunga ko'ra;
- 不是。。。而是 bùshì。。。érshì-yo'q.....bo'lsa ham;
- 不是。。。就是 bùshì。。。jiùshì-agar yo'q.....u holda;
- 因为。。。所以 yīnwei。。。suǒyǐ, 为的。。。所以 wèide。。。suǒyǐ -chunki.....u holda;
- 所以。。。因为 suǒyǐ。。。yīnwei, 所以。。。由于 suǒyǐ。。。yóuyú-chunki.....-ki;
- 如果。。。那么 rúguǒ。。。name, 如果。。。则 rúguǒ。。。zé-agar.....u holda;
- 既然。。。那么 jìrán。。。nàme-agar.....u holda;
- 虽然。。。但是 suīrán。。。dànshì,虽然。。。而 suīrán。。。ér, 尽管。。。但是 jǐnguǎn。。。dànshì-bo'lsa ham.....biroq, garchi.....biroq va boshqalar.¹³

Juft bog'lovchilar o'zida turli xil bog'lovchilarni qo'shib ko'rsatadi.

¹³汉语语法考察与分析.-北京. 2001 年.-317.页.

1. 他不但会说英语,而且会说法语。

Tā búdàn huì shuō yīngyǔ, érqiě huì shuō fǎyǔ.

U nafaqat ingliz tilida gapirishni biladi balki fransuz tilida ham gapira oladi.

2. 不但他会说英语,而且他姐姐也会说英语。

Búdàn tā huì shuō yīngyǔ, érqiě tā jiějiě yě huì shuō yīngyǔ.

Nafaqat u ingliz tilida gapira oladi, balki uning opasi ham ingliz tilida gapirishni biladi.

3. 他不但喜欢绘画,而且画得非常好。

Tā búdàn xǐ huan huà, érqiě huàdé fēicháng hǎo.

U nafaqat rasm chizishni yaxshi ko‘radi, balki juda ham yaxshi chizadi.

4. 他不但上过大学,而且出国留学过。

Tā búdàn shàng guò dàxué, érqiě chū guó liúxué guò.

U nafaqat universitetga kirgan, balki chet elda o‘qigan.

5. 不但我会说汉语,而且我妹妹也会说汉语。

Búdàn wǒ huì shuō hànyǔ, érqiě wǒ mèimèi yě huì shuō hànyǔ.

Nafaqat men xitoy tilida gapirishni bilaman balki mening singlim ham xitoy tilida gapira oladi.

6. 你如果参加考试,就早一点儿报名。

Nǐ rúguǒ cānjiā kǎoshì ,jiù zǎo yìdiǎn er bàomíng.

Agar sen imtixonda ishtirok etsang, ertalab ozgina yozib ol.

7. 如果你看望月,就让他来找我。

Rúguǒ nǐ kàn Wàng Yuè, jiù ràng tā lái zhǎo wǒ.

Agar sen Van Yueni ko‘rsang, u holda unga ayt kelib meni topsin.

8. 他每天不是想着怎么学习,而是想着怎么玩儿。

Tā měitiān bú shì xiǎng zhe zěn me xué xí, ér shì xiǎng zhe zěn me wán er.

U har kuni o‘qishni xohlamaydi, ammo o‘ynashni xohlaydi.

9. 弟弟摔倒了,哥哥不是赶快过去扶他起来,而是站在旁边笑。

Dìdìshuāidǎole, gēgebúshìgǎnguàiguòqùfútāqílái, érshìzhànàipángbiānxiào.

Ukasi yeqilib tushdi, akasi shoshilmasdan borib uni turgazib qo‘ydi, biroq turgan joyida kuldi.

10. 飞龙今天没有学习,不是看电视,就是听音乐。

Fēi Lóng jīn tiān méi yǒu xuéxí, bú shì kàn diànshì, jiù shì tīng yīnyuè.

Fey Long bugun o‘qimadi, televizor ko‘rmadi, faqatgina musiqa tingladi.

11. 望月的房间里没开灯,他不是出去了,就是睡觉了。

Wàng Yuè de fángjiān lǐméi kāi dēng, tā bú shì chū qù le, jiù shì shuìjiào le.

Vay Yueni uyida chiroq yoqilmagan u chiqib ketmagan faqatgina uxlayapti.

12. 九号楼不是这座,就是旁边那座。

Jiǔ hào lóu bú shì zhè zuò, jiù shì pángbiān nà zuò.

9 bino bu emas, aynan ana unisi.

Mazkur bob yuzasidan quyidagi xulosalarga kelindi:

- Ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqllovchi va xol gapda uyushiq bo‘laklar bo‘lib kelganda bog‘lovchilar qo‘llaniladi. Bog‘lovchilar bog‘langan qo‘shma gap va ergashgan qo‘shma gaplarni bog‘lashda, shuningdek gapning ergashgan qismida ishlatiladi.

- Bog‘lovchilar ko‘makchi so‘zlar bo‘lib, biriktiruvchi, zidlovchi, bo‘linuvchi, tenglashtiruvchi, biror maqsadli, sabab, to‘siq, munosabatda bo‘luvchi(aloqa), shuningdek o‘xshashlik va bir xillik munosabatlarini bog‘lashda qo‘llaniladigan bog‘lovchilarga bo‘linadi.

- Gap tuzilishida bog‘lovchilarning ahamiyati katta, ayniqsa murakkab gaplarni tuzilishini bog‘lovchilarsiz tasavvur qilish qiyin. Gaplarni bir-biriga

bog'lashda, ularni mazmunli, ma'noli tuzilishga ega bo'lishida ham bog'lovchilarning o'ri beqiyos.

- Xitoy tilida bog'lovchilar asosan 3ta katta guruhni tashkil qiladi. YA'ni: Ma'nosi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar, tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar, qo'llanilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar.

- Ma'nosi bo'yicha hosil qilinuvchi bog'lovchilar 9ta turga bo'linadi. Har bir tur o'zining sintaksis xususiyatiga ega. Bularga biriktiruvchi bog'lovchilar, zidlovchi bog'lovchilar, bo'linuvchi bog'lovchilar, tenglashtiruvchi bog'lovchilar, biror maqsadli bog'lovchilar, sabab bog'lovchilari, shartli bog'lovchilar, to'siq bog'lovchilari, solishtiruvchi bog'lovchilar kiradi.

- Tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar 3ta turga bo'linadi. YA'ni oddiy bog'lovchilar, murakkab (qo'shma) bog'lovchilar va bog'lovchili birliklar.

- Xitoy tilida bog'lovchilar qo'llanilishi bo'yicha 3ta turga bo'linadi. Bular: yakka bog'lovchilar, takrorlanuvchi bog'lovchilar va juft bog'lovchilar.

- Xitoy tilida bog'lovchilarning ahamiyati nafaqat gaplarning tuzilishida balki ularning to'g'ri, ma'noli, mazmunli tarzda tarjima qilinishida ham nihoyatda muhim ekanligini ko'rsatadi.

- Zamonaviy xitoy tilida hamma relyativ semantik va morfologik o'zgarmaslik xususiyatiga ega yordamchi so'zlarni bog'lovchilar deb hisoblash mumkin. Hamda murakkab sintaktik birliklar qismlari orasidagi yoki oddiy gap tarkibidagi so'z birikmalari, uyushuq so'zlar o'rtasidagi turli-tuman aloqalar va munosabatlarni ifodalaydi va belgilaydi.

- Zamonaviy xitoy tilida bog'lovchilar yordamchi so'z turkumida mustaqil sinflarni tashkil etadi. Tabiiyki shu bilan birgalikda boshqa sinflardan ajralmagan, aksincha ular bilan birgalikda o'zaro harakat qiladi.

- Xitoy tilidagi bog'lovchilarning shakllanishi ma'lum sintaktik sharoitlarda sodir bo'ladi. Bunda bevosita gaplarning strukturasiga bog'liq holda o'z shaklini topadi. Ma'lum turdagi gaplar doirasida paydo bo'ladi va bunda ma'lum turdagi bog'lovchilar shakllanadi.

- Bog'lovchilar gapda mustahkam ma'noga ega bo'lgan birlik emas balki grammatik vositalardan biri, ya'ni ular gapda boshqa leksik-grammatik til vositalari yordamida o'zining ma'nosini amalga oshirish imkoniga ega.

II. BOB. XITOY TILIDA BOG'LOVCHILARNING O'ZIGA XOS GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Bog'lovchilar boshqa so'z turkumlari kabi rivojlanish yo'llarini ya'ni narsa va xodisalarni ularning belgilari va xususiyatlari ifodalaydigan mustaqil so'zlardan, buyumlar, hodisalar ularning belgi xususiyatlari ortasidagi munosabat, aloqalarni

ifodalaydigan va namoyon qiladigan yordamchi soʻzlarga aylanish yoʻlini bosib oʻtdi.

Xitoy tilidagi bogʻlovchilarning shakllanish jarayoni asosiy 3ta holati, yaʼni soʻzlarning avvalgi moddiy maʼnosining yoʻqolishi, soʻzlarni gap boʻlaklaridagi sintaktik funksiyalarining yoʻqolishi va soʻzlardan sintaktik funksiyali bogʻlovchilar yasalishi bilan aniqlanadi.

Xitoy tilidagi bogʻlovchilarning shakllanishi maʼlum sintaktik sharoitlarda sodir boʻladi. Bunda bevosita gaplarning strukturasi bogʻliq holda oʻz shaklini topadi. Maʼlum turdagi gaplar doirasida paydo boʻladi va bunda maʼlum turdagi bogʻlovchilar shakllanadi.

Zamonaviy xitoy tilida bogʻlovchilar yordamchi soʻz turkumida mustaqil sinflarni tashkil etadi. Tabiiyki shu bilan birgalikda boshqa sinflardan ajralmagan, aksincha ular bilan birgalikda oʻzaro harakat qiladi.

Zamonaviy xitoy tilida hamma relyativ semantik va morfologik oʻzgarmaslik xususiyatiga ega yordamchi soʻzlarni bogʻlovchilar deb hisoblash mumkin. Hamda murakkab sintaktik birliklar qismlari orasidagi yoki oddiy gap tarkibidagi soʻz birikmalari, uyushuq soʻzlar oʻrtasidagi turli-tuman aloqalar va munosabatlarni ifodalaydi va belgilaydi.

Zamonaviy xitoy adabiy tilida bogʻlovchilarning morfologik ifodalanishi, qoʻshma gaplarda ishlatilishini ochib beradi.

Tuzilishiga koʻra klassifikatsiyada bogʻlovchilarning murakkab qoʻshma gaplarda 4 sinfga: boʻlinmaydigan bogʻlovchilar, boʻlinuvchi bogʻlovchilar murakkab va frazeologik birlik bogʻlovchilariga boʻlinadi.

Bogʻlovchilarning maʼno boʻyicha klassifikatsiyasi asosiga ularning semantik belgilari qoʻyilgan. Shu belgilarga muvofiq bogʻlovchilar murakkab gaplarda 9sinfga yaʼni biriktiruvchi, zidlovchi, ayiruvchi, taqqoslash, sabab, maqsad, toʻsiq, shart, qiyosiy bogʻlovchilarga boʻlinadi.

- Bog'lovchilar xitoy adabiy tilida o'ziga xos semantik-funksional va shakliy belgilarga ega bo'lib, mustaqil sinflardagi yordamchi so'zlarni alohida leksik-grammatik kategoriyalarga bo'linish imkonini beradi.

- Bog'lovchilar zamonaviy xitoy adabiy tili relyativ ma'noga ega bo'lib, morfologik o'zgarmaslik bilan harakterlanadi.

Oddiy gap tarkibidagi uyushiq so'z va so'z birikmalari, yoki murakkab sintaktik birliklar qismlari o'rtasidagi turli xil munosabat va aloqalarni belgilaydi va ifodalaydi.

- Bog'lovchilar qo'shma gap tarkibida odatdagi semantik va funksional o'ziga xosliklariga ko'ra, hozirgi xitoy tilida bog'lovchilar sinf tarkibiga kiradigan 2 ta asosiy guruhlardan bitta yasaladi.

- Bog'lovchilar qo'shma gaplarda morfologik turli-tuman. Ular tuzilishiga ko'ra 4 hil turni yasaydi: murakkab, frazalogik birliklardan tashkil topgan bog'lovchilar, yasama va alohida(bo'linmaydigan) bog'lovchilardir.

- Bog'lovchilar qo'shma gaplarda keng ko'lamdagi turli-tuman ma'nolarni ifodalaydi. Ular 9 ta semantik guruhga: biriktiruvchi, zidlovchi, bo'linuvchi, taqqoslovchi, maqsad, sabab, shartli, to'siqsiz, qiyosiy bog'lovchilarga bo'linadi.

- Bog'lovchilar gapda mustahkam ma'noga ega bo'lgan birlik emas balki grammatik vositalardan biri, ya'ni ular gapda boshqa leksik-grammatik til vositalari yordamida o'zini ma'nosini amalga oshirish imkoniga ega.

- Ko'pchilik bog'lovchilar qo'shma gaplarda keng pozitsion imkoniyatlarga ega. Bu so'zlarning grammatizatsiyasi katta darajadagi ko'rsatkich hisoblanadi.

- Hamma biriktiruvchi bog'lovchilar, ayiruvchi bog'lovchilardan tashqari hamma ergashtiruvchi bog'lovchilar, ya'ni taqqoslovchi bog'lovchilarni hisobga olmagan holda, amalda qo'llanganda juft birikmalar hosil qilish imkoni bilan harakterlanadi. Bu esa murakkab, moddiy-mantiqiy munosabatlarni to'liq ifodalash va aniq ko'rsatib berish imkonini beradi.¹⁴

¹⁴汉语语法考察与分析,北京 2001 年 315

2.1. Yuklamali va ko‘makchili bog‘lovchilar

Yuklamali bog‘ovchilar biriktiruvchi, zidlovchi, vaqtinchalik, shartli va mutanosib munosabatlarni ifodalab beradi.

Sodda gaplarda yuklamali bog‘lovchilar gapning uyushuq bo‘laklari sifatida qo‘llaniladi. Bundan tashqari, ular murakkab sintaksik birlik tarkibida ham foydalaniladi. Yuklamali bog‘lovchilar gapda kesimdan oldin turadi. Quydagilarni yuklamali bog‘lovchilarga misol qilib keltirishimiz mumkin:

也 yě , 亦 yì , - ham, va shuningdek, shunday qilib;

1. 我也是远东大学的学生。

Wǒ yě shìyuǎn dōng dà xué de xuéshēng.

Men ham Yuan Dong universiteti talabasiman.

2 . 风息了,雨也住了。

Fēng xīle, yǔ yě zhùle.

Shamol to‘xtadi, yomg‘ir ham to‘xtadi.

3 . 他们了解他们,他们也了解他。

Tāliǎojiětāmen, tāmenyěliǎojiětā.

U ularni biladi, ular ham uni bilishadi.

又 yòu, 且 qiě - ham, va yana, va yana shunday;

1 . 他四点半来了一次,刚才又来了一次。

Tā sì diǎn bàn lái le yí cì, gāngcái yòu lái le yí cì.

U 4.30 da bir marta keldi, hozirgina yana bir marta keldi.

2 . 这张照片我看了一遍,妈妈又看了一遍。

Zhè zhāng zhào piàn wǒ kàn le yíbiàn, māmā yòu kàn le yíbiàn.

Bu rasmni men bir marta ko‘rganman, onam yana bir marta ko‘rdi.

3 . 大家都喜欢吃这种苹果,我又买了几斤。

Dàjiā dōu xǐhuan chī zhè zhǒng píngguǒ, wǒ yòu mǎi le jǐjīn.

Hamma olma eyishni yaxshi ko‘radi, men yana yarim kg sotib olib kelaman.

4 . 他很聪明,又努力,很快就学会了。

Tā hěn cōngmíng, yòu nǔlì, hěn kuài jiù xué huìle.

U juda aqlli, va yana tirishqoq, juda tez o‘rganib oldi.

5 . 他昨天吃了药,又打了针,今天好多了。

Tāzuótiānchīleyào, yòudǎlezhen, jīntiānhǎoduōle.

U kecha dori ichdi, va yana ukol oldi, bugun ancha yaxshiroq.

6 . 心里有很多话, (可是) 又说不出。

Xīnlǐyǒuhěnduōhuà, (kěshì) yòushuōbùchūlái.

Yurakda gaplar juda ko‘p, biroq yana gapirib chiqarib bo‘lmaydi.

7 . 很想假期去南方旅游, (却) 又没有时间。

Hěnxǐǎngjiàqīqùnnánfānglǚyóu, (què) yòuméiyǒushíjiān.

Ta’tilda g‘arb tomonlarga sayoxat qilishni juda ham xohlayman, (biroq) yana vaqtim yo‘q.

却 què , 则 zé – ammo, biroq, biroq baribir, lekin baribir;

1. 大家都在商量周末旅行的事, (可是) 他却坐在旁边背生词。

Dàjiādōuzàishāngliángzhōumòlǚxíngdeshì , (kěshì) tāquèzuòzàipángbiānbèishēngcí.

Hamma dam olish kunidagi sayoxatni maslaxatlashishyapti, faqat u yonimizda so‘zlarni yodlab o‘tiribdi.

2 . 昨天天气好你不来,今天天气不好,但是你却来了。

Zuótiāntiānqìhǎonībùlái, jīntiān tiānqìbù hǎo, dànshì nǐquè lái le.

Kecha ob-havo yaxshi ekanligida sen kelmading, bugun ob-havo yaxshimas, biroq sen baribir kelding.

3 . 小时候总想长大, (但是) 现在却总想回到童年。

Xiǎoshíhòuzǒngxiǎngzhǎngdà, xiànzàiquèzǒngxiǎnghuídàotóngnián.

Bolalik vaqtida hamma katta bo‘lishni xohlaydi, biroq hozir hamma bolalik yillariga qaytishni xohlaydi.

还 hái, 又 yòu – lekin yana, ammo hammasi yana, biroq yana qayta, lekin u bilan birga;

1 . 洗了一个小时了,衣服还没洗完呢。

Xǐleyígèxiǎoshíle, yīfuháiméixǐwánne.

Yuvilayotganiga 1-soat bo‘ldi, kiyim biroq hali yuvib tugatilmadi.

2 . 汽车还没来,你们在灯一会儿吧

Qìchēháiméilái, nimenzàidēngyìhuìrba.

Mashina hali ham kelmadi, bizlar yana ozgina kutamiz.

3 . 我们学校有图书馆,还有体育馆、医院。

Wǒmenxuéxiàoyǒutúshūguǎn, háiyǒutǐyùguǎn, yīyuàn.

Bizlarning maktabimizda kutibxona, yana sport zali, shifoxona bor.

3. 我有哥哥和弟弟,还有一个妹妹。

Wǒyǒugēgehédìdì ,háiyǒuyígèmèimèi.

Meni akam va ukam, yana bitta singlim ham bor.

4. 我喜欢俄文书,还喜欢俄文杂志。

Wǒxǐhuān éwénshū, háixǐhuanéwénzázhì.

Men rus adabiyoti kitoblarini yoqtiraman, yana ruscha jurnallarni ham yoqtiraman.

越。。。越 yuè.....yuè, 愈。。。愈 yù.....yù-ko‘ra.....shuncha, ko‘ra ko‘proq.....shuncha ko‘proq, ko‘ra ko‘proq.....shuncha kuchli;

1 . 我越想越觉得这个问题难解决。

Wǒyuèxiǎngyuèjuédedézhègewèntínánjiějué.

Qancha ko‘p o‘ylab shuncha ko‘p tushundimki, bu savolni hal qilish qiyin ekan.

2 . 我觉得工作越紧张越有意思。

Wǒjuédegōngzuòyuèjǐnzhāngyuèyǒuyìsi.

Men o‘ylashimcha qancha g‘ayrat bilan ishlash, shuncha qiziqarli.

4 . 他越吸烟,他的身体就越坏了。

Tāyuèxīyān, tādeshēntǐjiùyuèhuàile.

U qancha ko‘p cheksa uning sog‘ligi shuncha yomonlashadi.

5 . 他越说,我心里就越烦。

Tāyuèshuō,wǒxīnlǐjiùyuèfán.

U qancha ko‘p gapirsa, meni qalbim shuncha qayg‘uga to‘ladi.

6 . 我的朋友越来越多。

Wǒdepéngyouyuèláiyuèduō.

Meni do‘stlarim borgan sari ko‘payib boryapti.

7 . 天气越来越冷,很快就要下雪了。

Tiānqìyuèláiyuèlěng, hěnkuaìjiùxiàxiǔle.

Ob-havo borgan sari sovib borayapti, tez orada qor yog‘ishi kerak.

8 . 现在我们的学习越来越紧张了。

Xiànzàiwǒmendexuéxíyuèláiyuèjǐnzhāngle.

Hozir bizning o‘qishimiz borgan sari qiyinlashib ketyapti.

9 . 我们走得越远,风景越好看。

Wǒmen zǒu dé yuè yuǎn, fēngjǐng yuè hǎo kàn.

Biz qancha uzoqroq yursak manzara shuncha chiroyli.

10 . 他工作的越来越好。

Tā gōngzuò de yuè lái yuè hǎo.

Uning ishi borgan sari yaxshi.

11 . 现在他学习的越来越有进步了

Xiànzài tā xuéxí de yuè lái yuè yǒu jìnbùle.

Hozir uning o‘qishi borgan sari o‘sib boryapti.

既。。。也 jì.....yě, 既。。。亦 jì.....yì, 既。。。又 jì.....yòu, 既。。。且 jì.....qiě - ham.....ham.

且 jì.....qiě - ham.....ham.

1 . 学习外语,既要练习听、说,也要练习读、写。

Xuéxíwàiyǔ, jìyàoliànxítīng, shuō, yěyàoliànxídú, xiě.

Chet-tilini o‘rganish uchun ham eshitishni, gapirishni mashq qilish kerak, ovoz chiqarib o‘qishni, yozishni ham mashq qilish kerak.

2 . 我的同屋既不会汉语,也不会英语。

Wǒdetóngwūjìbùhuìhànyǔ, yěbùhuìyīngyǔ.

Mening kursdoshim xitoy tilini ham, ingliz tilini ham bilmaydi.

3 . 她既喜欢唱歌,也喜欢跳舞。

Tājìxihuànchàngē, yěxǐhuantiàowǔ.

U ham qo‘shiq aytishni yoqtiradi, ham raqsga tushishni yoqtiradi.

4 . 他既不懂英语,又不懂汉语,我们在一起没办法谈话。

Tājìbùdǒngyīngyǔ, yòubùdǒnghànyǔ, wǒmenzàiyìqǐméibànfátánhuà.

U ham ingliz tilini tushunmaymaydi, ham xitoy tilini tushunmaydi, biz gaplashish yo‘lini topolmadik.

5 . 飞龙既聪明又努力,是个好学生。

Fēi Lóngjìcōngmíngyòunǔlì, shìgèhǎoxuéshēng.

Fey Long ham aqlli, ham tirishqoq, yaxshi talabalardan biri.

6 . 这些水果既便宜又好吃,你可以多买点儿。

Zhèxiēshuǐguǒjìpiányiyòuhàochī, nǐkěyǐduōmǎidiǎnér.

Bu mevalar ham arzon ham mazali, sen ko‘proq sotib olishing mumkin.

8 . 晚会上大家既说又笑。

Wǎnhuìshàngdàjiājìshuōyòuxiào.

Kechada hamma ham gapirardi ham kulardi.

9 . 你猜的既对又不对。

Nǐcāidejìduìyòubùduì.

Sening taxmining ham to‘g‘ri ham noto‘g‘ri.

才 cái , 方 fāng, 始 shǐ – va faqat o‘shanda, va faqatgina o‘shanda;

1 . 你怎么才来就要走？

Nǐ zěnméi cáilái jiù yào zǒu?

Sen qanday hozirgina kelib darhol ketishing kerak?

2 . 我才回到家,还没来得及给你打电话。

Wǒ cáihuí dàojiā, hái méilái de jí gěi nǐ dǎ diànhuà.

Men hozirgina uyga keldim, hali senga qo‘ng‘iroq qilishga ulgurmadim.

3 . 那件事我才知道。

Nà jiàn shì wǒ cáizhīdào.

Ana u ishni men endigina bildim.

4 . 八点上课,他七点五十才起床。

Bā diǎn shàngkè, tā qī diǎn wǔ shí cái qǐchuáng.

8 da dars boshlanadi, u 7:50 bo‘lgandagina o‘rnidan turdi.

5 . 他上大学的时候才一十六岁。

Tā shàng dàxué de shíhou cái yīshíliù suì.

U universitetga kirgan vaqtida endigina 16 yoshda edi.

5. 这件衣服才花了五十块钱。

Zhè jiàn yīfu cáihuā le wǔshí kuài qián.

Bu kiyimga 50 kuaygina sarflangan.

6. 他才学了三个月,就能上中级班了。

Tā cái xué le sān gè yuè, jiù néng shàng zhōng jíbānle.

U 3 oy o‘qishi bilanoq, o‘rta sinfga o‘tdi.

7. 他花了两个小时才做完今天的作业。

Tā huāle liǎng gè xiǎoshí cái zuò wán jīntiān de zuòyè.

U 2 soat sarflashi bilanoq bugungi uy ishlarini bajarib bo‘ldi.

8. 老师说了三遍,我们才听懂。

Lǎoshī shuō le sān biàn, wǒmen cái tīngdǒng.

O‘qituvchi 3 marta gapirgandan keyingina, biz tushundik.

9. 我每天早上在路上走两个小时才能到学校。

Wǒ měitiān zǎoshang zài lù shang zǒu liǎnggè xiǎoshí cái néng dào xuéxiào.

Men har kuni ertalab ko‘chada 2 soat yurganimdan keyingina maktabga etib boraman.

10. 我等了半天车才来。

Wǒ děngle bàntiān chē cái lái.

Men yarim kun kutganimdan keyingina mashina keldi.

就 jiù, 便 biàn, 即 jí – ham, va o‘shanda, va o‘shandachi;

1. 你到家就给我来个电话。

Nǐ dào jiā jiù gěi wǒ lái gè diànhuà.

Sen uyga etib borishing bilan menga telefon qilib qo‘ygin.

2 . 咱们应该说了就做。

Zánmen yīnggāi shuō le jiù zuò.

Bizlar gapirib bo‘lishimiz bilan ishlashimiz kerak.

3 . 我还有事,吃了就走。

Wǒ háiyǒu shì, chīle jiùzǒu.

Meni yana ishlarim bor, ovqatlanib bo‘lishim bilan ketaman.

4 . 我送他上了火车就回来了。

Wǒ sòng tā shàngle huǒchē jiù huí lái le.

Men uni poezdga kuzatishim bilan, qaytib kelaman.

5 . 你听了就明白了。

Nǐ tīngle jiù míngbáile.

Sen eshitishing bilan tushunding.

6 . 我看见你就高兴。

Wǒ kànjiàn nǐ jiù gāoxìng.

Men seni ko‘rishim bilan xursand bo‘lib ketdim.

7 . 他五岁就开始学外语。

Tā wǔ suì jiù kāishǐ xué wàiyǔ.

U 5 yoshga to‘lishi bilan xorijiy tilni o‘rganishni boshladi.

8 . 你等一会儿,我马上就回来。

Nǐděngyíhuìr, wǒmǎshàngjiùhuílái.

Sen biroz kutib tur, men darhol qaytaman.

9 . 会议一会儿就开始。

Huìyìyíhuìrjiùkāishi.

Majlis bir ozdan keyin boshlanadi.

10 . 天很快就亮了。

Tiānhěnkuaìjiùliàngle.

Kun juda tez yorishib ketdi.

Ba'zi gaplarda 就 jiù 便 biàn 才 cái kabi so'zlar bog'lovchilarga tegishli bo'ladi. Ammo bu so'zlarga tegishli ayrim o'ziga xos xususiyatlar bog'lovchilardan ajratib turadi. Avvalo shuni kuzatish mumkinki 就 jiù 便 biàn 才 cái kabi so'zlar bog'lovchilar bilan taqqoslanganda kichik darajada grammatizatsiyaga (grammatik xususiyatlarga) ega bo'ladi.

Xitoy tili grammatikasini ba'zi tadqiqotchilari 就 jiù 便 biàn 才 cái so'zlarini ravish deb hisoblaydilar. Ammo ravishlar mustaqil so'z turkumlari hisoblanib gapning alohida bo'lagi sifatida chiqish imkoniga ega. Vaxolanki berilgan so'zlar qo'shma gaplar tarkibida mustaqil sintaktik rol o'ynamaydi va gap bo'laklari tarkibiga kirmaydi. Aynan bu holatda asosiy mezon (o'lchov) kiritiladi. Bu esa mustaqil so'z turkumlari va yordamchi so'z turkumlari o'rtasida aniq chegara o'rnatish imkonini beradi.

就 jiù 便 biàn 才 cái kabi yordamchi so'zlar qo'shma gaplarda bog'lovchi vositasi bo'lib hizmat qiladi va shu bilan birgalikda gapga qo'shimcha leksik ma'no olib kiradi. Ular bir tarafdin ravishlar va bir tamondan bog'lovchilar o'rtasidagi oraliq o'rinni (vaziyatni) egallaydi. Bu so'zlar o'zining kelib chiqishi va qo'shimcha leksik ma'nosiga ko'ra ravishga o'xshab ketadi, ammo bajaradigan funksiyasiga ko'ra bog'lovchilarga tortadi.

Ular allaqachon ravish tarkibidan chiqqan bo'lsada, lekin bog'lovchilar tarkibiga ham kelib qo'shilmaydi. Bundan kelib chiqib 就 jiù 便 biàn 才 cái so'zlarini bog'lovchi ko'rinishidagi **yuklamalar** deb hisoblash mumkin.¹⁵

¹⁵. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика.— М: цитадель - трейд Вече 2006.

Ko‘makchilarning bog‘lovchi sifatida qo‘llanilishi

Ba‘zan xitoy tilida predlog bilan ko‘makchilar birikib bog‘lovchilar vazifasini bajaradi. Bu birikma bog‘lovchilarning xususiyatiga ko‘ra ergashgan qo‘shma gaplarda, vaqtinchalik munosabatlarni ifodalab berishda, shuningdek ergashgan qismli gaplarda ham aynan shu munosabatlarni ifodalaydi. Quydagilarni predlog va ko‘makchilarning bog‘lovchi sifatida qo‘llanilishiga misol keltirishimiz mumkin:

在。。。以前 zài.....yǐqián, 于。。。前 yú.....qián – o‘shangacha shunday;

1. 在来中国以前,我以经在大学学习了三年汉语了。

ZàiláiZhōngguóyǐqián, wǒyǐjīngzàidàxuéxuéxílesānniánhànyǔle.

Xitoyga kelgunimga qadar, Men universitetda xitoy tilini 3 yil o‘rgangan edim.

在。。。以后 zài..... yǐhòu, 于。。。后 yú.....hòu – o‘shandan keyin shunday;

1. 在回到国家以后, 我就告诉你.

Zàihuídàoguójiāyǐhòu, wǒjiùgàosùnnǐ.

Men yurtimga qaytganimdan keyin senga habar beraman.

2. 在今年的毕业生中,有百分之二十还没有找到工作。

Zài jīnnián de bìyè shēng zhōng, yǒu bǎi fēn zhī èrshí hái méiyǒu zhǎodào gōngzuò.

Bu yilgi bitiruvchilar orasidan 20 % hali ish topgani yo‘q.

自从。。。以来 zìcóng.....yǐlái – o‘sha vaqtdan beri shunday va boshqalar.

1. 自从开学以来,他一个汉字也没学过。

Zìcóngkāixuéyǐlái, tāyígehànzìyěméixuéguò.

O‘qish boshlangandan hozirgi vaqtgacha, bitta xam iyeroglif o‘rganmadi.

2.2. Xitoy tilida ko‘p uchraydigan bog‘lovchili konstruksiyalar

Xitoy tilida ko‘p uchraydigan bog‘lovchili konstruksiyalarning jadvali

复词类型	常用关联词
并列复词	又。。。又。。。,也。。。也。。。,既。。。也。。。 既。。。,也。。。,一边。。。一边。。。,一面。。。一 面。。。,一方面。。。一方面。。。,一时。。。一 时。。。,同时,同样,也,又,还。
承接复词	先。。。再。。。,先。。。然后。。。,先。。。接 着。。。,首先。。。然后。。。,起先。。。后来。。。于 是,然后,接着,跟着,就,便,才,又。
递进复词	不但。。。而且。。。,不但。。。还。。。,不但。。。 也。。。,不仅。。。而且。。。,不仅。。。并且。。。不 只。。。而且。。。,不只。。。并且。。。,不仅不。。。 还。。。,不但不。。。还。。。,不仅仅。。。也。。。,不 仅仅。。。都。。。,尚且。。。何况。。。尚且。。。更不 用说。。。,别说。。。连。。。,不要说。。。就是。。。, 而且,并且,况且,何况,更,还,也,又。
选择复词	是。。。还是。。。,或者。。。或者。。。,或。。。或 不。。。就。。。,不是。。。就是。。。,与其。。。不 如。。。,与其说。。。不如说。。。,与其。。。宁 可。。。,要就是。。。要就是。。。,宁可。。。也 不。。。,宁可。。。也要。。。还是,或者,要不,要不热。
转折复词	虽。。。但。。。,虽。。。却。。。,虽。。。可。。。, 虽。。。也。。。,虽热。。。但是。。。,虽热。。。可 是。。。,虽说。。。可是。。。,虽说。。。但是。。。,虽 说。。。不过。。。,尽管。。。但是。。。,尽管。。。可 是。。。,尽管。。。热而。。。,尽管。。。不过。。。,不 过。。。罢了。。。,只是。。。罢了。。。,是。。。而不 是。。。,不是。。。而是。。。,固热。。。但是。。。,固 热。。。可是。。。,固热。。。不过。。。,但,可,倒,却,仍,

	但是,可是,只是,热而,反而,仍热,仍旧,不过,其实。
让步复词	却使。。。也。。。,哪怕。。。也。。。,哪怕。。。都。。。,就是。。。也。。。,固热。。。也。。。,纵热。。。也。。。,就算。。。也。。。,就是。。。也。。。,再。。。也。。。,也,还,哪怕。
因果复词	因为。。。所以。。。,之所以。。。是因为。。。,由于。。。所以。。。,由于。。。以致。。。,由于。。。就。。。,由于。。。因此。。。,由于。。。因而。。。,由于。。。的缘故,既热。。。只好。。。,既热。。。只有。。。,既。。。只好。。。,既。。。只有。。。,因此,因而,由于,所以,以致,以至,可见,只好,不免。
日的复词	为的是,好,省得,免得,以,以使用,用以,借以,以防。
条件复词	只要。。。就。。。,只有。。。才。。。,凡是。。。都。。。,任。。。也。。。,任。。。都。。。,不管。。。也。。。,不管。。。都。。。,无论。。。也。。。,无论。。。都。。。,不论。。。都。。。,不论。。。也。。。,不管。。。都。。。,不管。。。也。。。,除非。。。才。。。,除非。。。否则。。。,除非。。。不热。。。。
假设复词	如果。。。就。。。,如果。。。那么。。。,要是。。。就。。。,假若。。。就。。。,倘若。。。就。。。,假如。。。就。。。,没有。。。就没有。。。,幸亏。。。不热。。。,要不是。。。就。。。,就,使,那么,否则,不热。
紧缩复词	一。。。就。。。,不。。。不。。。,不。。。也。。。,非。。。不。。。,再。。。也。。。,没有。。。就没有。。。,越。。。越。。。,愈。。。愈。。。,愈是。。。愈是。。。,也。

Xitoy tilida ko‘p uchraydigan bog‘lovchili konstruksiyalarga misollar:

1. 白雪个子很小,可是跑得很快。

Bái Xuě gèzi hěn xiǎo, kěshì pǎo dé hěn kuài.

Bay Suening bo‘yi juda past, lekin juda tez yuguradi.

2. 工作很累,条件也很差、热而大家都很开心。

Gōngzuò hěn lèi, tiáojiàn yě hěn chà, rèr dàjiā dōu hěn kāixīn.

Ishda charchagan bo‘lsalar ham, sharoit yaxshi emas bo‘lsada, biroq ular xursandlar.

3. 因为有的同学没时间,所以我们取消了旅行的计划。

Yīnwéi yǒu de tóngxué méi shíjiān, suǒyǐ wǒmen qǔ xiāole lǚxíngde jìhuà.

Ayrim talabalarning vaqti yo‘qligi sababli, biz bu sayoxat rejasini bekor qildik.

4. 他因为感冒了,所以今天没来上课。

Tāyīnwéigǎnmàoole, suǒyǐjīntiānméiláishàngkè.

U shamollab qolganligi sababli, bugun darsga kelmadi.

5. 因为四川菜太辣,所以他不常去四川风味的饭馆吃饭。

Yīnwéi sìchuān cài tài là, suǒyǐ tā bù cháng qù sichuān fēng wèide fànguǎn chīfàn.

Sichuannning taomlari judayam o‘tkir bo‘lganligi sababli, u Si CHuanning restoraniga ovqatlangani kam boradi.

6. 由于大家的意见不一致,因此问题总也得不到解决。

Yóuyúdajiādeyìjiàn bù yízhì, yīncǐwèntí zǒngyě dé bù dào jiějué.

Hammaning fikri bir bo‘lmaganligi sababli muammoni hamma ham hal qila olmadi.

7. 我的旅行计划由于各种原因,不得不改变。

Wǒdelǚxíngjìhuà yóu gèzhǒng yuányīn, bù dé bù gǎibiàn.

Mening sayohatim rejasi turli sabablar bo‘lganligi tufayli o‘zgartirildi.

8. 这场比赛就是飞龙不参加,我们也能赢。

Zhèchǎngbǐsàijiùshì Fēi Lóngbùcānjiā, wǒmenyěnéngyíng.

Bu musobaqada hatto Fey Long ishtirok etmasa ham, biz g‘olib bo‘lishimiz shart.

9. 昨天你要是来这儿,你就能看见她了。

Zuótiānnǐyàoshiláizhèr, nǐjiùnéngkànjiàntāle.

Kecha sen agar bu erga kelgan bo‘lsang, uni ko‘rgansan.

10. 你既然同意我们的意见,就跟我们一起干吧。

Nǐjǐrántóngyìwǒmendeyìjiàn, jiùgēnwǒmenyìqǐgànbā.

Sen modomiki bizlarning fikrimizga rozi bo‘lsang, bizlar bilan birga shug‘ullan.

11. 只要便宜就好,款式、颜色什么的没关系。

Zhǐ yào piányi jiù hǎo, kuǎnshì,yánsè shénme de méiguānxi.

Agar faqat arzonligi yaxshi bo‘lsa, fasonini, rangini ahamiyati yo‘q.

12. 只要是报了名的,都可以参加今天的唱歌比赛。

Zhǐ yào shì bào le míngde, dōu kěyǐ cānjiā jīntiān de chànggē bǐsài.

Agar faqat nomingizni ko‘tarmoqchi bo‘lsangiz, bugungi qo‘shiq aytish musobaqasida ishtirok etishigiz mumkin.

13. 你要不来,就给打个电话。

Nǐ yào bù lái jiù gěi dǎ gè diànhuà.

Sen agar kelmasang, telefon qilib qo‘ygin.

14. 这次旅行要不是遇到一个好心人,我就回不来了。

Zhè cì lǚxíng yào búshì yùdào yí gè hǎo xīnrén, wǒ jiù huí bù láile.

Bu safargi sayoxatda agarda bittayam ko‘ngli ochiq insonni uchratmasam, men qaytib kelaman.

15. 明天就是下雨,我们也要去香山。

Míngtiān jiù shì xiàyǔ, wǒmen yě yào qù Xiāngshān.

Ertaga hatto yomg'ir yog'sa ham, biz Siang tog'iga borishimiz kerak.

16. 复习是为了记住学过的东西。

Fùxí shì wèile jì zhù xuéguò de dōngxī.

O'qigan narsalarni eslab qolish uchun qaytarish kerak.

17. 孩子可爱的小脸像苹果一样红。

Háizi kěàide xiǎo liǎn xiàng píngguo yī yāng hóng.

Bolalarning yoqimli kichkinagina yuzi xuddi olmadagidek qizil.

18. 他今天像得很高兴似的。

Tā jīntiān xiàngdé hěn gāoxìng shìde.

U bugun xuddixursanddek.

19. 或着你来,或者我去,都行。

Huòzhe nǐ lái huòzhě wǒ qù dōu xíng.

Yoki sen kelasani yoki men boraman, farqi yo'q.

20. 我爸爸不但会说法语,而且会说德语。

Wǒ bàba búdàn huì shuō fǎyǔ. érqǐě huì shuō déyǔ.

Dadam nafahat fransuz tilida gapirishni biladi, balki nemis tilida ham gapira oladi.

21. 我姐姐不但聪明,而且漂亮。

Wǒ jiějie búdàn cōngmíng, érqǐě piàoliang.

Meni opam nafaqat aqilli, balki chiroyli ham.

22. 不但图书馆里有空调,而且教室里、餐厅里也有。

Búdàn túshūguǎnlǐ yǒu kōngtiáo, érqǐě jiàoshìlǐ cāntīnglǐ yě yǒu.

Nafaqat kutubxonada konditsioner bor balki, o'quv xonasida, oshxonada ham bor.

23. 好成绩不是从天上掉下来的,而是努力学习得到的。

Hǎo chéngjì búshì cóng tiān shàng diào xià láide, érchì nǔlì xuéxí dédào de.

Yaxshi omad osmondan tushib kelmaydi, balki tirishqoqlik bilan o‘qib erishish kerak.

24. 是不知道,而是不想告诉我们。

Shì bù zhīdào, érshì bù xiǎng gàosù wǒmen.

U bilmaydi, biroq bizlarga habar berishni ham hoxlamadi.

25. 你的自行车不是在楼门口,就是在车棚里,不会丢的。

Nǐde zìxíngchē bùshì zài lóu mén kǒu, jiùshì zài chēpénglǐ ,bú huì diū de.

Sening veleosepeding eshik oldida turgani emas, o‘g‘irlab ketilmasligi uchun aynan moshinalar turar joyida.

26. 这个孩子不但身体好 , 而且学习好。

Zhè ge háizi búdàn shēntǐ hǎo, érqǐě xuéxí hǎo.

Bu bolaning nafaqat sog‘lig‘i yaxshi balki o‘qishi ham yaxshi.

27. 不但他常歌唱得好,而且他爱人唱歌唱得也好。

Bú dàn tā chánggē chàng de hǎo, érqǐě tā àirén chàng gēchàngdé yě hǎo.

Nafaqat u yaxshi qo‘shiq aytadi, balki uning sevimli insoni ham qo‘shiq aytishni yaxshi biladi.

Mazkur bob yuzasidan quyidagi xulosalarga kelindi:

-也 yě, 亦 yì , 才 cái , 方 fāng, 始 shǐ, 就 jiù, 便 biàn, 即 jí kabi turdagi so‘zlar o‘ziga xos xususiyalariga ko‘ra yuklamali bog‘lovchilar tarzida ifodalanadi. Sodda gaplarda yuklamali bog‘lovchilar gapning uyushuq bo‘laklari sifatida qo‘llaniladi. Bundan tashqari, ular murakkab sintaksik birlik tarkibida ham foydalaniladi.

- Murakkab bo‘laklarni bog‘lash vositasi sifatida predlog va ko‘makchilar ishlatiladi va bu so‘zlarni butunlay bog‘lovchilarga aylanib qolmagan lekin bog‘lovchilar sifatida qo‘llaniladi.

Xitoy tilida bog‘lovchilarning grammatik xususiyatlarini yanada chuqurroq va mukammalroq o‘rganib, bitiruv malakaviy ishimizda uning boshqa qirralarini ochib berishga harakat qilamiz. Kelajakda xitoy tilini mukammalroq o‘rganib, ustozlarimiz singari o‘rganganlarimiz asosida o‘rgatishga va yaxshi tarjimon-filolog bo‘lishga harakat qilamiz.

Xulosa

Ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi va xol gapda uyushiq bo‘laklar bo‘lib kelganda bog‘lovchilar qo‘llaniladi. Bog‘lovchilar bog‘langan qo‘shma gap va

ergashgan qo'shma gaplarni bog'lashda, shuningdek gapning ergashgan qismida ishlatiladi.

- Bog'lovchilar ko'makchi so'zlar bo'lib, biriktiruvchi, zidlovchi, bo'linuvchi, tenglashtiruvchi, biror maqsadli, sabab, to'siq, munosabatda bo'luvchi(aloqa), shuningdek o'xshashlik va bir xillik munosabatlarini bog'lashda qo'llaniladigan bog'lovchilarga bo'linadi.

- Gap tuzilishida bog'lovchilarning ahamiyati katta, ayniqsa murakkab gaplarni tuzilishini bog'lovchilarsiz tasavvur qilish qiyin. Gaplarni bir-biriga bog'lashda, ularni mazmunli, ma'noli tuzilishga ega bo'lishida ham bog'lovchilarning o'ri beqiyos.

- Xitoy tilida bog'lovchilar asosan 3ta katta guruhni tashkil qiladi. Ya'ni: Ma'nosi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar, tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar, qo'llanilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar.

- Ma'nosi bo'yicha hosil qilinuvchi bog'lovchilar 9ta turga bo'linadi. Har bir tur o'zining sintaksis xususiyatiga ega. Bularga biriktiruvchi bog'lovchilar, zidlovchi bog'lovchilar, bo'linuvchi bog'lovchilar, tenglashtiruvchi bog'lovchilar, biror maqsadli bog'lovchilar, sabab bog'lovchilari, shartli bog'lovchilar, to'siq bog'lovchilari, solishtiruvchi bog'lovchilar kiradi.

- Tuzilishi bo'yicha hosil bo'luvchi bog'lovchilar 3ta turga bo'linadi. Ya'ni oddiy bog'lovchilar, murakkab (qo'shma) bog'lovchilar va bog'lovchili birliklar.

- Xitoy tilida bog'lovchilar qo'llanilishi bo'yicha 3ta turga bo'linadi. Bular: Yakka bog'lovchilar, takrorlanuvchi bog'lovchilar va juft bog'lovchilar.

- Xitoy tilida bog'lovchilarning ahamiyati nafaqat gaplarning tuzilishida balki ularning to'g'ri, ma'noli, mazmunli tarzda tarjima qilinishida ham nihoyatda muhim ekanligini ko'rsatadi.

- Zamonaviy xitoy tilida hamma relyativ semantik va morfologik o'zgarmaslik xususiyatiga ega yordamchi so'zlarni bog'lovchilar deb hisoblash mumkin. Hamda murakkab sintaktik birliklar qismlari orasidagi yoki oddiy gap

tarkibidagi soʻz birikmalari, uyushuq soʻzlar oʻrtasidagi turli-tuman aloqalar va munosabatlarni ifodalaydi va belgilaydi.

- Zamonaviy xitoy tilida bogʻlovchilar yordamchi soʻz turkumida mustaqil sinflarni tashkil etadi. Tabiiyki shu bilan birgalikda boshqa sinflardan ajralmagan, aksincha ular bilan birgalikda oʻzaro harakat qiladi.

- Xitoy tilidagi bogʻlovchilarning shakllanishi maʼlum sintaktik sharoitlarda sodir boʻladi. Bunda bevosita gaplarning strukturasiga bogʻliq holda oʻz shaklini topadi. Maʼlum turdagi gaplar doirasida paydo boʻladi va bunda maʼlum turdagi bogʻlovchilar shakllanadi.

- Bogʻlovchilar gapda mustahkam maʼnoga ega boʻlgan birlik emas balki grammatik vositalardan biri, yaʼni ular gapda boshqa leksik-grammatik til vositalari yordamida oʻzining maʼnosini amalga oshirish imkoniga ega.

- Bogʻlovchilar zamonaviy xitoy adabiy tilida relyativ maʼnoga ega boʻlib, morfologik oʻzgarmaslik bilan harakterlanadi.

Oddiy gap tarkibidagi uyushuq soʻz va soʻz birikmalari, yoki murakkab sintaktik birliklar qismlari oʻrtasidagi turli xil munosabat va aloqalarni belgilaydi va ifodalaydi.

-也 yě, 亦 yì, 才 cái, 方 fāng, 始 shǐ, 就 jiù, 便 biàn, 即 jí kabi turdagi soʻzlar oʻziga xos xususiyalariga koʻra yuklamali bogʻlovchilar tarzida ifodalanadi. Sodda gaplarda yuklamali bogʻlovchilar gapning uyushuq boʻlaklari sifatida qoʻllaniladi. Bundan tashqari, ular murakkab sintaksik birlik tarkibida ham foydalaniladi.

- Murakkab boʻlaklarni bogʻlash vositasi sifatida predlog va koʻmakchilar ishlatiladi va bu soʻzlarni butunlay bogʻlovchilarga aylanib qolmagan lekin bogʻlovchilar sifatida qoʻllaniladi.

Xitoy tilida bogʻlovchilarning grammatik xususiyatlarini yanada chuqurroq va mukammalroq oʻrganib, bitiruv malakaviy ishimizda uning boshqa qirralarini ochib berishga harakat qilamiz. Kelajakda Xitoy tilini mukammalroq oʻrganib,

ustozlarimiz singari o'rganganlarimiz asosida o'rgatishga va yaxshi tarjimon-filolog bo'lishga harakat qilamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari

1. Karimov I.A. “O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: Xavfsizlikka tahdid va barqarorlik shartlari”.- T., Sharq, 1997.
2. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir.3-jild. – T., O‘zbekiston, 1996.
3. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch”. –T.: Manaviyat,2008.
4. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2-tom, Davlat Milliy nashriyoti. -T: 2003.

Rus tilidagi adabiyotlar

5. Благая А.Б. Учебник китайского языка.
6. Васильев Л. С., Культы, религии, традиции в Китае. –М. 1970.
7. Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка.-М: Просвещение, 1989.
8. Горелов В.И. Союзы в сложном предложении современного китайского литературного языка.–М. 1958.
9. Задоев Т.П., Хуан Шуин. Основы китайского языка. (Основной курс) -М: Наука, 1986. Том 1.
10. Задоев Т.П., Хуан Шуин. Основы китайского языка. (Основной курс) -М: Наука,1986. Том 2.
11. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика.– М: Цитадель - трейд Вече 2006.
12. Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка.-М: URSS, 2006.

13. Янкивер С. Б. Исследования по китайскому языку. –М. 1964.

Xitoy tilidagi adabiyotlar

14. 何世达现代汉语.-北京.:出版社,1986 年.
15. 汉语会话 301 句.-北京.:语言出版社, 2005 年.
16. 外国人实用汉语语法.-北京. 2009 年.
17. 实用现代汉语语法.-北京. 2003 年.
18. 汉语语法考察与分析.-北京.2001 年.
19. 语法点速记速练.-北京:语言大学出版社, 2005 年.

Lug‘atlar

20. Большой русско-китайский словарь.- Пекин: Шанву инштуан. 1993.
21. Китайской – русский словарь. Сост. Фу Чонг. –Шанхай.2004.
22. Русско-узбекский словарь.-М:Государственное издательство иностранных и национальных словаре. 1954.
23. Русско-узбекский словарь. –Т.: Ўқитувчи, 1972.
24. Словарь иностранных языков. –М.: Русский язык, 1979.
25. O‘zbek tilining izohli lug‘ati . Ma’rufov Z.M. tahriri ostida, 2 jildlik.1981.
26. O‘zbektilining izohlilug‘ati. 1 tom. -M: Rus tili.1981.
27. O‘zbektilining izohlilug‘ati. 2tom. -M: Rus tili.1981;
28. 俄汉词典.-上海.:商务印书馆 , 1992 年.
29. 俄汉大辞典.-北京.:商务印书馆 , 1999 年.
30. 常用修语词典.-上海.:辞典出版社 , 1986 年.

31. 实用汉字词典.-北京.1989 年.
32. 现代汉语词典.-北京.:商务印书馆, 2002 年.
33. 俄汉大词典.-北京.:商务印书馆,2001 年.
34. 辞海.-北京.1979 年.
35. 汉俄词典.-北京.2006 年.

Internet saytlar:

[http:// www.esph.com.cn](http://www.esph.com.cn)

[http:// www.baidu.cn](http://www.baidu.cn)

[http:// www.youku.com](http://www.youku.com)

<http://www.dota-allstars.cn>

<http://www.filologia.su>

<http://www.ixl.ru>

[http:// www.kitaist.info](http://www.kitaist.info)